

Sykdommens litterære fremtreden

//

//]]]]> //]]>

BOKOMTALE: I *Sykdom som litteratur* undersøker Hilde Bondevik og Knut Stene-Johansen litteraturens fremstillinger av sykdom. Ved hjelp av et bredt utvalg eksempler og skarpe lesninger viser de to forfatterne hvordan litteraturen både kan fungere som et korrektiv til og som en berikelse av vår forståelse av sykdommens vesen.

Av Svein Henrik Nyhus

Humanvitenskapelig sykdomstenkning

[Sykdom som litteratur. 13 utvalgte diagnoser](#) går inn i en høyst allmenn tematikk. Å berøres av sykdom hører til livets grunnleggende erfaringer. Professor i litteraturvitenskap, Knut Stene-

Johansen (UiO) og idéhistoriker Hilde Bondevik (UiO) har tidligere jobbet med hvordan denne erfaringen blir til som kulturelle fenomen og litterære uttrykk, senest i forskningsprosjektet «INFECTIO – teksten, tegnet og smerten» (2004–2008), som også denne utgivelsen springer ut fra.

I innfallsvinkel slekter *Sykdom som litteratur* på flere andre utgivelser som drøfter medisin og sykdom fra et humanvitenskapelig ståsted. Trond Berg Eriksens [Helse i hver dråpe](#) (1995) og Drude von Der Fehrs [Når kroppen tenker](#) (2008) kan nevnes som viktige bidrag.

Men *Sykdom som litteratur* henvender seg i hovedsak til litteraturen med hensikt om å «gripe de mønstre og nettverk av betydning som dannes når sykdom gestaltes litterært». Stene-Johansen og Bondevik ønsker å sette søkelyset på sykdommens mangetydighet, og de mener at litteraturen kan gi oss forståelse for dens eksistensielle, kollektive og historiske sider.

Tettpaket

Boken er tettpaket, men balanserer stoffet sitt godt. I alt tar den for seg tretten sykdommer eller diagnoser: pest, influensa, tuberkulose, anoreksi, depresjon, lepra, hjertesykdommer, selvmord, syfilis, kreft, aids, epilepsi og hysteri. Albert Camus, Jon Fosse, Sofokles, Henrik Ibsen, Jean Racine, Gérard de Nerval, William Maxwell, Ragnar Hovland, Marguerite Duras, Vigdis Hjort og Blaise Pascal er et fåtall av de forfatterne som drøftes. Billedkunsten er representert ved Theodor Kittelsen, Edvard Munch og Asger Jorn. Tegneserien vies også oppmerksomhet med storverket *Epileptisk* av franske David B.

Utvalget kan altså på ingen måte kritiseres for å være kanonsentrert eller opplagt. Snarere synes det å poengtere sykdommens langvarige innvirkning på et bredt kulturelt felt. De potensielle fallgruvene ved et så omseggripende stofftilfang overskrider forfatterne med hjelp av en velskreven stil og et fleksibelt metodisk rammeverk.

Individuelle tolkninger

Et overhengende tema i boken er å vise at sykdomserfaringen er kompleks, og at vi individuelt gjennomlever sykdom på hvert vårt vis. Dette aspektet, hevder forfatterne, har forsvunnet fra samtidens medisinske klima, som bærer preg av et språk og en forståelse basert på medisinenes vitenskapelige, teknologiske og biokjemiske holdepunkter. Her ligger en forstyrrende diskrepans. For skjer det ikke noe med hvordan vi opplever sykdom når den knyttes så nært opp til den medisinske profesjonalitetens felt? Stene-Johansen og Bondevik utdyper:

For dersom man analyserer sykdom som en individuell erfaring, blir den langt mer flertydig, egensindig og «ufornuftig»: Den blir både selv en fortolkning og et materiale for fortolkning.

LES OGSÅ: [Sykdommens mening](#)

To eksempler

I kapittelet «Kreft – eller spredningens logikk» møter vi to forfattere, sveitsiske Fritz Zorn og svenske Lars Gustafsson, som med sine bøker markerer seg i utvalget som slående representanter for den individuelle tolkningen av sykdom.

I *Mars* (1976) anser Zorn sin egen kreftsykdom som forårsaket av sin aristokratiske og materielt rike men familiært følelseskalde oppvekst. Den er på mange måter en konsekvens av omgivelsenes ødeleggende innvirkning, og det er en utpreget psykosomatisk forståelse han legger for dagen: «Min familie er temmelig degenerert, og jeg antar at den ikke bare er miljøskadd, men også arvelig belastet. Naturligvis har jeg også kreft». Likevel inngir sykdommen, med all dens smerte, en erkjennelse: Zorn opplever en frigjørende avstand til oppvekstens falske harmoni.

I Gustafssons *En birøkters død* (1978) får vi innblikk i fortelleren Lennart Westins dager med varierende smertegrader og selvanskuelse i dagbokskrevne fragmenter. Som hos Zorn igangsetter sykdommen introspeksjon omkring relasjoner og begivenheter i barndommen. Westin nekter likevel sykdommen del i sin offisielle, nåværende identitet, og brenner brevet som inneholder diagnosen ulest. Han velger uvissheten, og møter den med en form for aksept.

//]]]]> //]]>

Noe av det mest interessante med disse tekstene er hvordan kroppens reaksjoner språkliggjøres og virker på den sykes selvforståelse. «Der det finnes død, vil det også alltid finne sted en mytologisering», skriver Stene-Johansen og Bondevik. I *En birøkters død* fører kontakten med en slik dimensjon til en skepsis mot forestillingen om det solide jeget: «Hela idén om jaget bygger på att det kommer att finnas till i morgon också», tenker Westin.

Det er også bemerkelsesverdig hvordan ingen av fortellerne velger å føre en kamp mot sykdommen. Aksepten leder dem mot en forhøyet bevissthet om kroppen og kroppens grenser – markert av smerten. I *En birøkters død* står det blant annet: «[...] inte sedan puberteten har jag haft en så stark känsla av att ha en kropp, jag är intensivt närvarande i den. Det är bara att den här kroppen är fel kropp. Det är en kropp som det glöder i.»

Allmenn relevans

Stene-Johansen og Bondeviks lesninger legger vekt på hvordan skriveaktiviteten fungerer som noe grunnleggende meningsgivende. Det betones også med henblikk på de ovennevnte tekstene, men forfatterne kommenterer også noe, kanskje mer, fundamentalt. Tanken om det evige liv, som i dag henter næring fra den medisinske justeringen av kroppens feilbarlighet, utsettes – kanskje spesielt hos Gustafsson – for kritikk. At døden er en del av livet klinger som en klar grunntone i romanen.

Sykdommer skal bekjempes og behandles, skriver Stene-Johansen og Bondevik, «[...] men som Gustaffsons birøker så sterkt understreker, så går det et sted en grense for de strategiene vi konstruerer for vår egen overlevelse.» Herunder kan det være gyldig å tenke på vår kulturs motvillige innstilling mot aldring. For skulle ikke aldringen, forutsatt at den skjer uten sterke sykdomsplager, anses som et privilegium? – spør forfatterne.

I en slik vilje til å løfte lesningen opp til et nivå av allmenn verdi viser *Sykdom som litteratur* en styrke.

Det gjelder for alle bokens kapitler at leseren skal lære noe; vi skal plukke opp noen generelle poenger med sammenheng til våre liv, også som friske og pårørende. Denne viljen er med på å gi det store stofftilfanget en samlet retning, som tjener den helhetlige leseopplevelsen. Innledningsvis i boken står det: «Den litterære sykdomskonstruksjonen og avdekkingen av denne kan kanskje bidra til en utvidelse av det vi i generelle termer kan kalle en allmenmedisinsk forståelse av sykdom». Med en finstilt veksling mellom tekstnære og allmenne poenger som en også umiddelbart kan relatere seg til, lykkes forfatterne med denne ambisjonen.

Sykdommens estetikk

Forfatterne forsøker også å sirkle inn noen estetiske trekk ved sykdommens litterære utfoldelse. Kan man snakke om sykdommens estetikk? En skal naturligvis lete lenge etter en forenet «sykdommens estetikk», all den tid sykdommene er forskjellige og individet tolker på egne vegne. Men noen fellesnevnerer kan likevel spores. Sykdommen preger ofte selve fortellerstrukturen, skriver Stene-Johansen og Bondevik.

Sykdommens utfall – død, stillstand eller helbredelse, blir gjerne styrende for fortellingen. I litteraturen kan den derfor bli noe mer enn en behandlet tematikk. Med sin kompleksitet bryter den ut av det narrative forløpets rammer og skaper særegne litterære former. Dette illustreres, blant annet, med et dykk inn i Marguerite Duras melankolske skrift og ved et blikk på Hervé Guiberts dagbok, *Cytmomégalovirus*, omhandlende forfatterens aidssykdom.

Syk lesning

Virginia Woolf er en annen forfatter som med sin *stream of consciousness*-teknikk åpner for sykdommen i sitt litterære virke. I kapitlet «Influensa – eller hverdagen hjemsøkes», henvises det til essayet «Om å være syk» (1926), hvor Woolf skriver at det er «i sannhet underlig at sykdommen ikke har fått sin plass sammen med kjærligheten og striden og sjalusien blant litteraturens hovedtemaer». I teksten viser forfatteren seg som en mester i å la sykdommens aspekter tre frem. I en sensibel stil betoner hun influensaens transformativt vesen. Som pasienter er vi barnslig frittalende og frivolt passive, mens vi i normaltillstand holder på fasaden og det aktverdige, hevder Woolf. Denne tilstanden gjør seg også gjeldende i forhold til litteraturen; til oss som lesende. Stene-Johansen og Bondevik foreslår at Woolf foreskriver en egen estetisk erfaring, en «syk lesning».

Den syke tilstanden åpner for kombinasjoner, sårbarhet og en egen form for mottagelighet som nedbygger stivnede og sakrale tanker om det kanoniserte. Når staffasjen forsvinner blir leseren både mer åpen for verden og de store verkene på nye premisser.

En slik iakttagelse kan man umiddelbart kjenne seg igjen i. Samtidig inngår den i større sammenhenger. Stene-Johansen og Bondevik tyr til Michel Foucault og viser hvordan Woolf med tankene rundt dette pasientblikket gir et alternativ til det Foucault kaller det medisinske blikket – «det som uttrykker den vitenskapelige medisinske granskende og autoritative posisjon». I Woolfs «syke lesning» finnes altså kimen til en kulturkritikk. Denne forbindelsen er opplysende og pregnant, og står som et eksempel, blant mange, på Stene-Johansen og Bondeviks skarpe observasjoner.

Åpen holdning

Det synes også påliggende å påpeke en annen kvalitet ved denne utgivelsen. *Sykdom som litteratur* er skrevet i dialog med medisinsk kompetanse forfatterne selv ikke besitter. Utgivelsen er derfor preget av en tilforlatelig og åpen holdning. Tonen er langt fra skråsikker, og det er lite polemikk eller snakk om faglige enemerker og domener – tross det kryssfaglige ærendet. Med dette oppnår Stene-Johansen og Bondevik å bli veiviserer inn i et komplisert erfaringsfelt, fremfor faglige posisjonstagere. Det har leseren, det være seg lekmann eller fagperson, mye å vinne på.

Tettpakket med perspektiver, velskreven og analytisk grundig fremstår *Sykdom som litteratur* eksemplarisk som et interdisiplinært akademisk arbeid.